

DORPSPRAAT - INTERVIEWS MET DORPELINGEN UIT DE 19E EEUW

Maria Broeks

Wardin met
sprankjes accent

Leendert H. de Kluijver

LOWIART STUDIO

M. Broeks

1833

Maria Broeks, 17 jaar

Maria Broeks

1842

Maria Broeks, 26 jaar

DORPSPRAAT

*Maria
Broeks*

Wardin met
sprankjes accent

Leendert H. de Kluijver

LOWIART STUDIO

BIJ DE COVERPLAAT

Portret van een waardin met dienblad

Olieverf op doek.

Karel Boom (1858-1939), Belgisch kunstschilder,
leerling van Hendrik Schaefels en Karel Verlat.

Herdoekt; in een antieke geajoueerde en vergulde lijst.

88 x 81 cm

Geveild op 25 februari 2025

*Dit zou zomaar een portret kunnen zijn van Maria Broeks.
Om die reden is dit schilderij gekozen voor de cover van dit
fictieve interview met een karakteristieke waardin.*

COLOFON

De gesprekken met dorpingen uit Bergambacht zijn fictief, gebaseerd op historische feiten. Ze schetsen de sfeer van toen, maar kunnen hier en daar afwijken van de werkelijkheid. Eigen historisch onderzoek is daarom altijd aan te raden.

Geschreven in mei 2025.

Vormgeving en tekst: LowiArt Studio, Schoonhoven

Voorwoord

In 2018 begon ik verhalen te schrijven in interviewstijl, gesprekken met mensen die in het eerste Schoonhovense bevolkingsregister van 1845-1850 voorkomen. Het bleek een verslavende manier van historieschrijven te zijn.

De klad raakte erin helaas... Ik vond allerlei onderwerpen leuk en het project van de verhalen raakte op de achtergrond. Totdat ik een van de eerste verhalen weer eens onder ogen kreeg. Toen begon het weer te kriebelen. Maar... zou dat ook met een persoon uit de geschiedenis van Bergambacht kunnen? Ik ga het proberen en ik wist ook al direct met wie: Maria Broeks.

Maria Broeks was ik tegengekomen tijdens mijn onderzoek naar de bewoners- en bewoningsgeschiedenis aan de Kerkweg, de huidige Parallelweg in Bergambacht. Verrast was ik over de boerderij die zij met haar familie bewoonde. Maar ook over haar werk in het Oude Regthuys, het latere hotel-café-restaurant 't Centrum, op de hoek van de Raadhuisstraat en de Burgemeester Uilkenstraat, die toen nog respectievelijk Dorpstraat en Achterweg heetten. Zij zou de oma van Teunis van Zoest worden. Ze raakte hier in Bergambacht verweven met de families Blanken, Van Zoest en Van der Leeden.

Je kunt elk leven in de archieven uitpluizen, maar met hen 'in gesprek' gaan is stukken leuker. Laat hen zelf maar vertellen hoe het was, hoe ze leefden en wat ze meemaakten. Fictief, met een feitelijke basis.

*Leo de Kluijver
Schoonhoven, mei 2025*

BERGAMBACHT RAADHUISSTRAAT

Hotel-café-restaurant 't Centrum, omstreeks 1933

Maria Broeks (1815-1872)

Als kleine jongen droomde ik al om 't Centrum in te mogen en er de geheime gang naar de kerk en 't Slot te ontdekken. Daar kwam het natuurlijk nooit van, want dat was te gevaarlijk vanwege de bouwvalligheid van het pand. Nadat het in 1982 afbrandde was dat voorgoed onmogelijk! Maar vandaag, in 1850, ga ik er tóch een kijkje nemen!

Lijsje¹, de dienstbode in het Oude Rechthuis, had me verteld dat mevrouw Maria even naar de schuur aan de Achterweg was gelopen. Even aarzelde ik of ik hier in de gelagkamer zou wachten, maar ik besloot haar daar op te zoeken. Ik was wel benieuwd hoe de Achterweg² eruit zag. Die deed mij, toen ik de hoek om sloeg, leeg en groen aan. Op een voor mij vreemde plek, ter hoogte waar in mijn tijd het Schelpenpaadje liep, stond inderdaad een geteerde schuur langs de weg.

Met een klap sloeg de zijdeur dicht en van opzij kwam een krachtig gebouwde vrouw tussen het geboomte vandaan, de Achterweg op. Ik wist dat ze 35 jaar was, maar dat is in mijn tijd nog 'jong', terwijl deze vrouw al een aardig doorleefde indruk maakte. Ze zag me direct en haar onderzoekende blik stelde de vraag: "Wie ben je." Ik stelde me daarom voor en vertelde haar dat ik een verhaal over haar herberg wilde

- ¹ *Lijsje Schilt (1827-1915) kwam op 1 mei 1846 vanuit Schoonhoven in het gezin van Teunis Blanken en Maria Broeks, als dienstbode; ze was in Bergambacht geboren, zou in 1852 te Kralingen trouwen met molenaarsknecht Pieter Bazuijn en overleed in Rotterdam.*
- ² *De huidige Burgemeester Uilkensstraat heette voordien Achterweg; de schuur, kadastraal A826, stond schuin naast het begin van de sloot langs de Achterweg, op de plek waar later de villa 'Mon Desir' zou verrijzen. De Voorstraat heette in die tijd Achterstraat.*

schrijven. Ik was direct onder de indruk van haar optreden: fier, doelgericht en zeker van haar zaak; zij stond duidelijk haar mannetje!

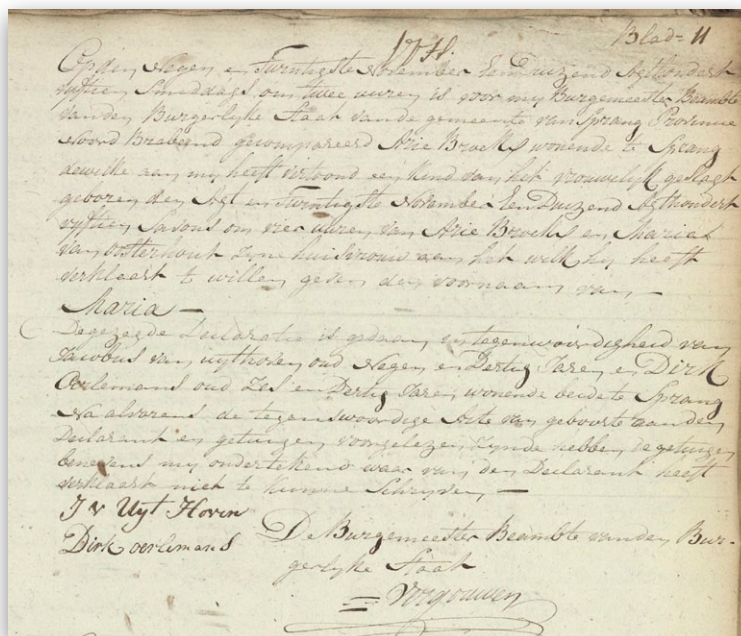
“Nou, kom maar met, dan zal 'k oe m'n etablissement loaten beschouwen; ge mot maar vrage wa' ge wul weête, dan zal 'k zien wat of ik zegge kan.” Het zoetig gevooisde Brabants accent won me voor haar in en ik ging een stuk minder bedremmeld met haar mee, achterheen de herberg binnen.

In de gelagkamer zaten nog de twee oude boertjes, die er daarstraks ook zaten. Verder was het rustig. Maria wees naar een tafeltje aan de andere kant van de ruimte, bij het raam en ging lenig op een haastig bijgeschoven kruk zitten. Ze legde haar armen op tafel en keek me aan: “Waarom wil ge dat allemaal weten, want dit gebouw staat er al sinds mensenheugenis.” “Precies, daarom wilde ik er iets over schrijven.” “Ah, meneer is eene schrijver?” “Zoiets.” “Zoiets? Wat mag dat zijn: ja of nee?”

SPRANGSE ROOTS EN VERDRIETIGE JAREN

Graag wilde ik over het gebouw beginnen, maar ik was natuurlijk ook wel benieuwd naar de vrouw achter dit centrale pand op het dorp. “De herberg was ooit van mijn eerste man, Pieter van Leeuwen. Och ja, dat is een ingewikkeld verhaal. Hij was eerst met m'n zuster getrouwd. Toen haar vierde kindje, Adriana, een paar jaar was, stierf ze! Wat een ellende; ik was toen een jaar of zestien en woonde nog thuis in Sprang.” Ah, dus daar kwam het accent vandaan!

“Betje³ was 17 jaar ouder dan ik; ik was de jongste in het gezin en zij de oudste. We waren met zes meiden en één broer die

Geboorteakte van Maria Broeks, 1815 te Sprang

3 Elisabeth Broeks (geboren 27 december 1797 te Sprang) overleed op 5 januari 1832 te Bergambacht; ze trouwde alhier op 27 februari 1823 met Pieter van Leeuwen (geboren 1 april 1793 te Hilligersberg). Hun kinderen waren 1. Jan *1823; 2. Arie *1824; 3. Adriana *1826 †1829; 4. Adriana *1829.

overleed toen ik vier was; Jacobus... hij werd maar 15 jaar!” Haar toon werd wat droeviger. Maar mijn gedachten bleven hangen op de plaatsnamen: “Hoe komt een meisje uit Sprang aan een jongen uit Hillegersberg en... hoe komt het dat ze hier in Bergambacht trouwen en niet in Sprang?”

“Weet je, als je de jongste bent, weet je het minst. Je maakt het niet bewust mee en er wordt verder niks over gepraat. Het had te maken met oom Arnoldus, de broer van ons moeder Maria. Hij woont op de oude boerderij aan de Kerkweg, als je de Achterweg uitloopt tot over het brugje, dan loop je er tegenaan... precies recht tegenover de brug.” “Moeder Maria? Bent u Rooms?” “Nee, zeker niet; wij waren puur Gereformeerd daar in Sprang. Het wordt wel genoemd een enclave,” ze zei het met een lekkere lange à-klank, waardoor de ‘v’ veel zachter werd, “in een Rooms gebied.” Ik wist het, want ik kende toevallig iemand in mijn tijd, in Schoonhoven, die ook uit Sprang kwam... “Gereformeerd?” Ik was verbaasd dat ze niet 'Hervormd' zei. “Ja, zo zeggen we dat: Gereformeerd, al vanaf de Reformatie. De eerste halve eeuw na de inname van Den Briel was het bij ons ronduit vijandig vanuit het Roomse kamp. De eerste dominee⁴ kwam hier uit de buurt en we deelden hem met Besoyen. Dat werd altijd gezegd; meer weet ik er ook niet van. In de kerk waren op de muren roomse heiligen geschilderd, maar daar hebben ze witkalk overheen gesmeerd toen.⁵”

OOM ARNOLDUS EN DE PATRIOTTEN

“Oom Arnoldus was al vroeg vertrokken uit Sprang. Hij is nu 85 jaar, maar toen hij voorin de twintig was, vertrok hij naar Stolwijk. Opa Van Oosterhout was schoenmaker, vader Broeks was schoenmaker... het halve dorp bestond van de schoenen. Wij moesten al vroeg meehelpen, maar er was niet voor ons allemaal brood mee te verdienen. Daarom zal Betje wel iets hebben gezocht hier in de omgeving. Oom Arnoldus werd in ieder geval al heel vroeg knecht in Stolwijk. En hij heeft goed geboerd, want nu renteniert hij daar aan de Kerkweg. Mijna, mijn zus, woont in het andere deel van de boerderij met Cornelis de Groot. Adriana, de jongste van Betje, woont bij hen; zij hebben geen kinderen. Ze heet eigenlijk Jacomijntje, naar oma van Oosterhout...”

⁴ ds. Cornelius Hanecopius kwam in 1610 uit Molenaarsgraaf-Brandwijk en vertrok in 1616 naar Breda; de tweede, ds. Johannes Torrentius (van der Beeke) kwam in 1616 als kandidaat en vertrok in 1620 naar Giessen-Oudekerk.

⁵ Na de verovering van Breda door Prins Maurits, in 1594, kwam de kerk in handen van de protestanten. Toen verdwenen de muurschilderingen onder kalk, maar tijdens de restauratie 1952 t/m 1956 zijn in het oostelijke, lagere gedeelte van het schip en zijbeuk, onder de witsellagen zeven schilderijen teruggevonden van de apostelen Petrus, Paulus, Bartholomeus etc.

Maria beende met grote stappen door de geschiedenis, zich niet zo bekommerend om de details. Ik hoorde de gaten, probeerde wat te vragen, maar ze wist niet goed hoe het precies zat. Toen ik wat bleef doorvragen over Arnoldus en zijn vertrek uit Sprang begon haar toch wat te dagen. “Ja, er was wat met de dominee⁶ van toen, dominee Merree, die betrokken was bij een volksoproer tegen de stadhouder... Dat kwam door de dominee van Rijswijk, bij Waalwijk. Nu zitten we er weer mee opgezadeld: koning Willem II zit al weer tien jaar op de troon. Maar wat het met oom Arnoldus’ vertrek van doen had... misschien was hij jong en vurig en pakte het verkeerd uit... Die andere dominee, Arnoldus Marcel heette hij geloof ik, werd toen ook afgezet.”

Ze staarde een ogenblik peinzend uit het raam. Toen mompelde ze: “Opa en oma van Oosterhout leefden nog... Het was ook van vóór mijn tijd, hè.” Het zou wel een raadsel blijven, vreesde ik. “U zou eens moeten gaan praten met ons moeder Maria en oom Arnoldus... daar aan de Kerkweg, in die stokoude boerderij vlakbij het Slot. Als die muren konden praten zouden ze heel wat kunnen vertellen over vroeger. Of wacht eens, tante Alida van oom Arnoldus heette Goedhart! Zij was een zus van Pieters moeder, Arijaantje Goedhart! Toen Pieter vijf jaar was overleed zijn vader. Tante Alida was zijn doopgetuige geweest in Hilligersberg... ja, zo zat het! Hij is toen bij hen komen wonen en zij werden voogd over hem. Oom en tante vormden de spil in onze families; zodoende kwamen wij ook aan elkaar⁷!

Sportprent op de patriottische dominee Arnoldus Marcel die samen met ds. J.J. Marree 'soldaatje speelde'

Rijksmuseum.nl

⁶ ds. Johannes Jacobus Merree kwam als kandidaat in 1782 uit Schiedam, maar bleek een dusdanig patriot, dat hij zelfs aanvoerder werd van een gewapend genootschap, die burgers gewapenderhand wilden bevrijden van de Oranje onderdrukking. Om die reden werd hij, samen met de predikant van Rijswijk, ds. Arnoldus Marcel, afgezet in 1787.

⁷ Pieter mocht volgens Napoleons Code Civil niet met zijn schoonzus trouwen. Dat zou tot 1970 zo blijven. Daarom moest er speciaal goedkeuring voor dit huwelijk worden aangevraagd, vooral omdat de 17 (en een half)-jarige Maria reeds hoogzwanger bleek!

WEL EN WEE IN DE HERBERG

Ik ben er komen wonen toen ik nog zestien was. Toen Betje overleed... Ach, Pieter zat met zijn handen in het haar en hij was hier net begonnen in de herberg. Hij had het pand gekocht met de schuur daar aan de Achterweg. Pieter du Hen, de verver die hier een stuk verderop woont, is toen tijdelijk financieel te hulp geschoten; hij kocht de herberg, dan was Pieter voorlopig van een flink probleem af.”

“Pieter du Hen? Die getrouwd is met Maria de Groot?” Het waren mijn verre voorouders van moeders kant, nota bene! Ze schudde haar hoofd en ik wist dat ik een vergissing maakte: “Nee, met Maria Kok.” Ach ja, dat was zijn eerste vrouw... Maria Broeks sloeg er geen acht op: “Pieter en Pieter konden het goed vinden. En later heeft Teunis het spul weer teruggekocht.” “Teunis?” “Ja, met hem ben ik nu getrouwd. Pieter overleed begin 1838. Hij kon al een tijd de boel niet meer runnen hier, maar ik kende het klappen van de zweep. Veel gasten kende ik en dat hielp. Er was veel aanloop, juist op de marktdagen in Gouda. Ondanks het verdriet was hier altijd gezelligheid. Pieter en ik waren een vreemd stel; hij was veertig toen we trouwden en ik was nog maar zeventien! Er was haast bij, maar we konden niet snel trouwen, want volgens de wet mocht een zwager niet zomaar met zijn schoonzus trouwen; daar moest goedkeuring voor worden gevraagd.”

Ze maakte een gebaar met haar hand, om het verhaal maar snel af te ronden. “Na het overlijden van Pieter zat ik hier met zes kinderen, drie van mijn zus⁸ en drie van mij⁹. En toen kwam Teunis over de vloer. Ik had het niet zo breed en hij was handig, timmerde hier en daar en deed herstelwerk aan het pand. Vier jaar na Pieter zijn we getrouwd en begin dit jaar werd ons vijfde kindje¹⁰ geboren. Maar ach, daar kwam je niet voor. Je wilde wat weten over het Oude Regthuys.”

Ze wilde van onderwerp wisselen, maar toen kwamen er wat klanten binnen die blijkbaar een vermoeiende morgen achter de rug hadden op de markt. “Marie, hedde ge nog zo een lekker ‘woghstebroogje’ voor ons,” bootsten ze haar accent na. Maar had ik dat nou goed gehoord? Vroegen ze om worstenbroodjes¹¹?

8 Jan (1823), Arie (1824) en Adriana (1829) van Leeuwen, kinderen van Pieter van Leeuwen en Elisabeth Broeks.

9 Jacobus (1833), Arnoldus (1835) en Alida (1837) van Leeuwen, kinderen van Pieter van Leeuwen en Maria Broeks

10 Maria (1842), Pieter (1844), Jacomijntje (1846), Neeltje (1848-1848) en Arie (1850) Blanken; later zouden er nog vijf volgen, waarvan er vier doodgeboren waren: doodgeboren dochter (1854), doodgeboren dochter (1855), Teunis (1857), doodgeboren dochter (1857), doodgeboren dochter (1859) Blanken.

11 De geleerden zijn het er niet helemaal over eens; de meesten dateren het brabantse worstenbroodje begin 20e eeuw, maar sommigen dateren het toch in de 19e eeuw. Het was een manier van conserveren: gehakt vlees in deeg wikkelen. Het was aanvankelijk dus meer brood met worst dan brood met een worst. Dat pakketje deeg met worst werd afgebakken en daarna gegeten. Feit is dat het in Brabant ontstond. Ik heb gefantaseerd om het al in deze tijd in te voeren; Maria was van 1815... dan moet ze het rond 1825-1830 hebben leren maken.

Maria glunderde, want dat was haar brabantse specialiteit. Hier kenden ze dat niet, maar zij was opgegroeid met worst dat in deeg gewikkeld werd om het vlees goed te houden. Hoe ze het maakte, bleef voor alle gasten geheim, maar het was een gewilde lekkernij voor vermoeide reizigers, die het wegspoelden met een kroes getapt bier.

De gefortuneerde handelaren reisden vanaf hier verder naar Krimpen of Schoonhoven of ze staken juist over met het oude pontveer bij Bergstoep, dat over de Lek werd getrokken door een gespierde veerbaas.

DE HOOGHE CAMER

Maria bleef nog even staan praten met een van de gasten, tikte hem schaterend

op zijn schouders en keerde daarna terug naar haar kruk. Ze had toch iets jeugdigs. “Waar waren we gebleven? Oh ja, de herberg. Loop eens even mee...” Zonder te wachten liep ze naar een kleine trap die met een paar treden naar een hoger gelegen kamer voerde. En passant wenkte ze Lijsje om de kleine Arie te gaan halen; die moest nodig zijn voeding hebben. Ze opende de deur en keek achterom of ik kwam. Dat liet ik me natuurlijk niet ontgaan! Daar stonden we dan, in de oude ‘Hooge Camer’ van het Oude Regthuys!

“Hier worden nog altijd de vergaderingen van de gemeenteraad gehouden en die van het Heemradschap. Maar er worden ook gezellige dingen gedaan. Er worden lezingen gehouden, feesten gevierd en hoge gasten ontvangen.” Ik stond met verbazing om me heen te kijken. Dit was het hart van het dorp. Ik wist natuurlijk dat dit niet zo zou blijven.¹² Waren er al dergelijke geruchten bekend in 1850 of vóór die tijd?

¹² In 1864 werd een pand (Kadastraal A877) gekocht en ingericht als gemeentehuis; pas in 1894 werd op die plek het huidige gemeentehuis gebouwd. Dus in 1864 kwam een einde aan een lange traditie van de Hooge Camer (‘Uit Bergambachts verleden’, D. Blanken, 2001).

‘Het Rechthuis tot Bergambacht of sHeeren Arsbergen, 1733, uit de Atlas van Andries Schoemaker, deel 5

Koninklijke Bibliotheek

De sfeervolle Raadhuisstraat die in 1850 nog Dorpstraat heette; links de herberg die in 1885 werd gebouwd op de plek van het Oude Rechthuis en daarom ook zo werd genoemd.

LUNCHPAUZE

Maria keerde zich om; haar moederinstinct vertelde dat de kleine Arie nu alle aandacht moest krijgen. Ik vroeg haar nog waar Pieter was begraven; het bleek dat hij op de nieuw begraafplaats¹³ aan Bergstoep lag. Ik besloot op het oude kerkhof bij de kerk te gaan kijken, terwijl zij de kleine in alle rust de borst gaf. Blijkbaar was ze me dankbaar dat ik niet bleef hangen, maar haar de rust gunde; ze stopte me een worstenbroodje toe en riep: “Hou-doe. Straks vertel ik nog wel wat over ons gezin.” Ik groette en stapte naar buiten.

Naast de deur zag ik nog de sporen van de kaak¹⁴, de houten schandpaal die hier naast de deur aan de muur had gezeten sinds de Middeleeuwen. Veroordeelden werden daar aan de kaak gesteld; ordinair te kijk gezet en iedereen kon er zijn ‘gal’ over uitspugen zoals het vandaag de dag gebeurt op social media. Elke zondaar ‘mocht’ door de samenleving bekogeld¹⁵ worden, want men had de samenleving te schande gemaakt.

¹³ Aangelegd in 1828, waarna het begraven bij de kerk op het dorp is opgehouden, sindsdien zelfs verboden.

¹⁴ De kaak of schandpaal werd, aldus Dick Blanken in ‘Uit Bergambachts verleden’, in 1795 verwijderd, terwijl de afschaffing van deze straf pas in 1854 in heel ons land een feit werd.

¹⁵ Vaak stonden er wel restricties in de vonnissen, die bijvoorbeeld verboden dat beklagden met scherven of andere scherpe voorwerpen mochten worden ‘beschadigd’. Zou dat anno 2025 echt zoveel beter zijn geworden?

Kadastertekening van het dorp ca. 1829 met de herberg (A) en de schuur (X), de school (B) en de kerk met kerkhof (C).

Begraafplaats, die Lodewijk Napoléon in 1806 in ons land had geïntroduceerd; zo kwam er ook hier zo'n nieuwe begraafplaats.

SCHOENMAKERS

Toen ik de gelagkamer weer instapte, zat Maria nog met de kleine Arie op haar arm. Mijntje van vier stond naast haar en leunde tegen haar been, gefocused op haar broertje. Ik ging naast hen zitten en keek naar het kleine gezichtje. Maria leek een en al oog voor de kleine, maar toen er twee gasten opstonden, stond ze in één vloeiende beweging van haar kruk en drentelde naar de deur. Ik dacht dat ze hen nog graag wilde groeten, maar toen ze terugkeerde mompelde ze: "Die willen er altijd stiekum vandoor zonder te betalen. Maar dan zijn ze hier aan het verkeerde adres!"

Ze schakelde direct weer naar de kleine: "Arie, vernoemd naar ons vader, die vijf jaar geleden overleed. Sinds zijn heengaan wilde ons moeder naar hier... Vandaar dat ze bij oom Arnoldus introk; die

Ik wandelde langs de school en passeerde het hekje naar het kerkhof dat het oude kerkgebouw omsingelde. Bij het hekje zag ik schooljongens bikkelen, meisjes hoepelen. Ik verbaasde me erover dat deze jonge kinderen het kerkhof als een speel-terrein hadden omgetoverd. Het voelde eigenlijk oneerbiedig... Maar toen ik even verderop twee wezeltjes over de graven zag roetsen dacht ik: die doen eigenlijk precies hetzelfde.

Het kerkhof zag er vervallen uit. Een enkeling was nog na 1828 hier begraven in een van de familie-graven. Elke overledene werd verder bij Bergstoep begraven op een Algemene

De kolossale toren (met een gat erin) van de Hervormde Kerk van Sprang; hier werd Maria Broeks gedoopt

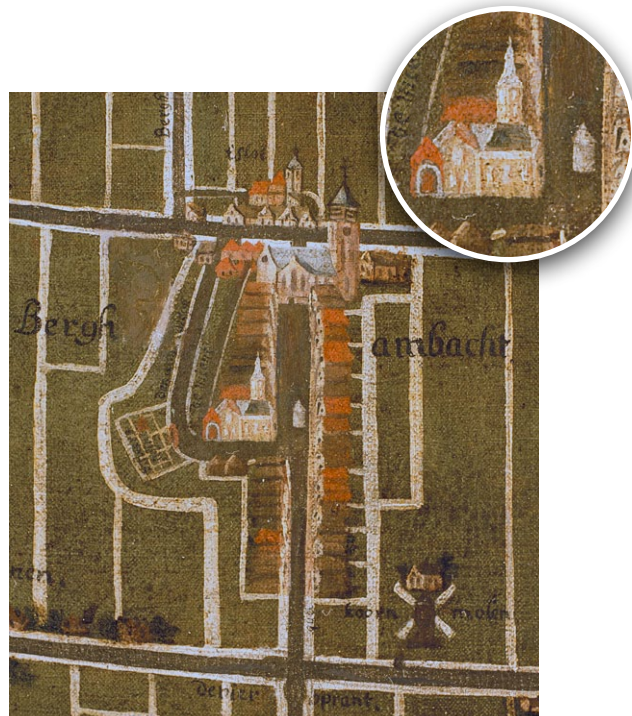
Streekarchief Langstraat Heusden Altena

was ook alleen, sinds zijn tante Alida drie jaar eerder overleed. Het trok haar, hier, waar bijna alle dochters wonen. Alleen Nolda woont nog in het ouderlijk huis met haar man en kinderen. Zij hebben de schoenmakerij voortgezet, maar ons dreef het avontuur hierheen. Maar dat we hierheen zijn getrokken had ook wel te maken met de armoede, hoor. Geloof me, Sprang is heel oud, maar is heel vroeger al van Holland geweest¹⁶, vertelde ons vader weleens.”

Kleine Arie sabbelde op zijn vingertjes en Jacomijntje hing nog steeds tegen haar moeder aan, terwijl ze me voortdurend in de gaten hield. “U draagt een kapje dat de vrouwen hier ook dragen. Gebruikt u geen dracht uit Brabant?” Ze schudde resoluut haar hoofd: “Je gaat hier toch geen muts uit Brabant dragen? Ze zien je komen! Nee, je gedraagt je naar waar je woont.” Het klonk mij als een mooie duiding van inburgering. “Maar u verkoopt wel worstenbroodjes.” “Ja, maar die kunnen ze goed waarderen. Zo bind ik klanten aan me,” zei ze olijk en tikte haar wijsvinger draaiend tegen haar slaap.

“Uw vader overleed dus vijf jaar geleden. Had u een goede band met hem?” Ze keek me verbaasd aan en ook wat bedenkelijk. “Hoezo? Hij was ons vader, maar ik was vijftien toen ik Spang verliet en heb hem niet veel meer gezien. Ruim vijftien jaar later was ik al voor de tweede keer getrouwd... Het was hier ook niet alles, maar ons ouders woonden ver weg. Op zo’n moment leer je je buren waarderen en je vrienden kennen. Hiernaast, Dirk van der Leeden en zijn vrouw, sprongen vaak even bij. Hij is de zoon van de schoolonderwijzer, Jacob van der Leeden, die achter de school woont. Zijn vrouw heet Blanken; de buurvrouw heet Blanken en Teunis ook... Bijna het halve dorp heet Blanken; allemaal neven en nichten of verder weg. Aan Magcheltje van Dirk van hiernaast heb ik goeie buren!”

¹⁶ “Het gebied bestaande uit Capelle, Vrijhoeve-Capelle, Sprang, Zuidewijn en Labbeget, werd op het einde van de 13e eeuw door de graaf van Holland, Willem V van Holland, verkregen door de hertog van Brabant. Op 3 juli 1313 gaf Willem V Graaf van Holland, Henegouwen en Zeeland, Heer van Friesland aan Hugo Laurenz van Wieldrecht twintig hoeven, moer en wildernis in erfpacht. Twintig hoeven, die volgens de stichtingsakte, waarvan een kopie is bewaard, ten westen van het Loenremeer lagen voor St. Geertruidenberg, in de richting van Die Sprenghe, het beekje waaraan Sprang zijn naam te danken heeft.” (www.vosc.nl/geschiedenis)

Fragment uit het schilderij in het gemeentehuis, met het dorp en de herberg (inzet)

“En uw zussen?” “We hadden een broer, Jacobus.¹⁷ Hij werd maar 15 jaar. Pieter en ik hebben ons eerste kindje naar hem vernoemd.” Ze slikte even. “Oh ja en Drika Cornelia; die werd maar een paar maanden. Ja, dat heb je in bijna alle gezinnen wel...” Ze nuanceerde het, maar met moeite. Deze krachtige vrouw had ook een gevoelige kant! “De oudste van Pieter en mij hebben we nog naar Jacobus vernoemd.”

SCHEURMAKERS

Ik had nog één brandende vraag, maar ze stond op om kleine Arie, die in slaap was gevallen, aan Lijsje te geven. Die moest hem verschonen en op bed leggen. Er kwam een man binnen, iets ouder dan Maria. Het bleek Teunis. Hij groette en liep naar de Hooge Camer met een paar planken. “Ja, Teunis Timmer is altijd druk in de weer met hout”, grapte ze. “Andere Blankens bakken weer brood sind jaar en dag. Dat is ook belangrijk! Maar mijn Teunis houdt me zo mooi uit de onkosten met deze herberg. En tappen mag hij ook, maar hij laat het liever aan mij over.” Even hield ze stil; er schoot haar iets te binnen: “We waren daar net in de Hooge Camer, maar in die kamer ben ik ook tweemaal getrouwd; eerste met Pieter, die hier kastelein was en later met Teunis. Wie kan dat nou zeggen, dat hij getrouwd is in zijn eigen huis?!” Ik moest even glimlachen want in mijn tijd kun je werkelijk overal trouwen, misschien zelfs ook wel in je eigen huis.

Toch wilde ik nog even terug naar Sprang. “U noemde Sprang een enclave; is dat nou niet lastig in zo’n Rooms gebied? Zijn er nooit eens vervelende dingen onderling?” “Ach, overal is wel wat, maar het kan geen kwaad om anders te zijn dan de goegemeente om je heen. Dan denk je er beter over na. De catechismus werd er bij ons altijd ingegoten, want die ging tegen de papen in natuurlijk. Waar je niet mee mee kan, moet je niet mee mee gaan.” Het leek een one-liner, maar of hij echt zo filosofisch was wist ik niet. “Je hebt hier ook zo’n groep die de kerk is uitgegaan: de Christelijke Afscheidenen. Eerst zochten ze geloofsgenoten op, even buiten Schoonhoven, waar ze op een boerderij kerk hielden. Ze zijn daar erg verdrukt en werden tegengewerkt, maar nu noemen ze zich Christelijk Gereformeerd en hebben een eigen schuur op het dorp waar ze kerkhouden. Ze houden zich een beetje afzijdig, maar zo gaat dat nou eenmaal, waar druk van bovenaf wordt uitgeoefend. Probeer kikkers maar eens met geweld in een emmer te houden. Vroeg of laat springen ze er toch uit!”

¹⁷ *Het gezin van Arie Broeks en Maria van Oosterhout: 1. Elisabeth (1797-1832); 2. Jacomijna (1799-1888); 3. Gerdina (1801-1855); 4. Jacobus (1804-1819); 5. Alida (1806-1886); 6. (Ar)Nolda (1808-1876); 7. (Hen)Drika Cornelia (1814-1814). 8. Maria (1815-1872). Alleen Nolda bleef in Sprang wonen, in het ouderlijk huis; daar overleed ze ook, evenals Jacobus en Hendrika Cornelia. De andere zussen kwamen allemaal naar Bergambacht en alleen Gerdina woonde in Schoonhoven.*

Maria van acht stoof driftig de gelagkamer in en dook achter te taptafel. Lijsje kwam vinnig achter haar aan: “Je zou me helpen met boenen.” Tegelijk keek ze naar Maria’s moeder, hopend dat die haar zou bijvallen. “Ik wil hier zijn; hier is het veel leuker!” Maria senior maakte een sussende beweging, wenkte dat Lijsje weer kon gaan en sloeg een arm om Maria junior. “Ik wil niet boenen; ik wil gewoon hier werken.” “Wil je bij mij zijn?” Ze schudde haar hoofdje welbewust: “Nee, gewoon hier in de herberg. Binnen is het saai.”

Ik probeerde het gesprek weer naar Sprang te leiden: “Die dominee van toen in Sprang, was toch maar patriot, terwijl het overgrote deel Oranjegezind was. Met zijn actie werd hij wel een scheurmaker van zijn eigen gemeente. Wat vind je daarvan?” Ze haalde haar fiere schouders op, schudde wat met haar hoofd en zei: “Hij is afgezet; zijn goederen zijn verkocht door de schoolmeester van Sprang. Hij werd verbannen en woonde later in Antwerpen. Dat is veel lastiger, in je eentje in een andere omgeving. Ik weet er alles van. Maar je moet doen wat je denkt dat goed is; laat je niet ringeloren!” Het leek heel eenvoudig.

Ik nam afscheid en tikte met mijn hand op de mutsjes van Jacomijntje en Maria en knipoogde naar hen. Daarna bedankte ik moeder Maria hartelijk voor haar tijd en beloofde haar mijn verhaal, dat ik wilde schrijven, te laten lezen. “Dan moet je het ook zelf voorlezen, op een avond hier in de gelagkamer, met wat volk erbij, hier van het dorp; bij kaarslicht. Dan heb je gelijk veel bekijks, meneer!”

OVERPEINZING

Ik sloeg de hoek om naar de Achterweg en besloot door te lopen naar de Kerkweg. Wat een verhalen. En wat Maria nog niet kon weten, wist ik wel. Juist haar bloedeigen kleinzoon Teunis, de zoon van die kleine Maria van daarnet, zou later deze herberg overnemen van oma Maria Broeks en moeder Maria Blanken (zij zou trouwen met Willem Hugo van Zoest), zou voor een lastige situatie in de dorpskerk zorgen, die een nieuwe scheuring teweeg zou brengen. Teunis van Zoest en zijn vrouw Centijna de Jong kerkten in Ammerstol in de moderne of vrijzinnige kerk. De doop van hun kindje moest, omdat ze in Bergambacht woonden, ook bij de plaatselijke kerk in de doopregisters worden bijgeschreven. De predikant die toen in de dorpskerk stond, ds. Diederik Theodorus Keck, had daar grote moeite mee, omdat hij de vrijzinnige leer verwierp. De kwestie leidde uiteindelijk tot de afzetting van ds. Keck en een groot deel van zijn kerkenraad. Een deel van de gemeente koos hun kant en kwam nu voortaan niet meer samen met de gemeente in de dorpskerk, maar in een schuur bij een van de mensen uit deze groep. Deze schuur stond hemelsbreed recht achter de schuur van Maria en Teunis, gescheiden door de Konkel. Soms gaat het niet langer, vanwege de uitholling of juist de verstarring van de leer. Soms gaat het niet langer vanwege botsende karakters.

Soms gaat het niet meer tussen mensen... maar gaat het ook niet tussen God en deze mensen? Dat zou erger zijn! De werkelijke motieven achter standpunten komen vaak niet of pas later aan de oppervlakte en dan blijkt een scheur al lang een feit te zijn. De stok en de hond...

Maar wie is Jezus voor je? In later dagen zouden armbandjes met de opdruk 'WWJD', (What Would Jesus Do?) populair worden onder kerkelijke jeugd. Soms moet je je dat eens gewoon durven afvragen als volwassenen.

HOE HET AFLIEP

De kinderen uit dit samengestelde gezin, vanuit drie huwelijken, groeiden op. De

meesten trouwden in de buurt. Het nest zwerfde uit en Maria junior zou in de voetsporen treden van haar moeder, Maria Broeks. Zij zou de herberg voortzetten, samen met haar man Willem Hugo van Zoest, die in Lekkerkerk smid was, maar hier op het dorp voluit kastelein was.

Ze kwamen pas naar Bergambacht – met hun dochttertje Lucia Maria en nog twee kinderen uit het eerste huwelijk van Willem Hugo met Hermijntje van der Wouden – toen vader Teunis Blanken (begin 1862) en moeder Maria Broeks (23 mei 1872) waren overleden. Tot die tijd runde Maria Broeks de herberg. En toen ze het fiere hoofd moest neerleggen werd het stil in de herberg. Leveranciers wachtten op hun geld. Notaris Mahlstedde zette er een advertentie voor in de Nederlandsche Staatscourant van 31 mei 1872, waarop schuldeisers zich bij hem konden melden.

En de zussen? Zus Elisabeth was al overleden in 1832. Zus Ardiena (of Gerdina, in Schoonhoven, was getrouwd met Cornelis van Os) overleed er in 1855. Alida overleed eind 1886; zij is als enige nooit getrouwd geweest, maar woonde in bij haar zus Jacomijna, of eigenlijk bij oom Arnoldus. Jacomijna (eerst getrouwd met Cornelis de Groot en later met Arie Boon, woonde op de oude boerderij aan de Kerkweg) overleed als laatste in maart 1888. Zo stierf de Sprangse naam Broeks hier uit en verstomde het zachte accent...

Hotel-café-restaurant 't Centrum zoals velen het zich herinneren

i
e
n
n
-
,
g
D

* * Die iets te vorderen heeft van, of verschuldigd is aan de Na-
latenschap van *Maria Broeks*, eerder Weduwe *Pieter van Leeuwen*,
laatstelijk van *Teunis Blanken*, in leven Herbergierster te Bergambacht
en aldaar overleden den 23sten Mei 1872, gelieve daarvan opgave of
betaling te doen, vóór den 10den Junij a. s., ten Kantore van den
Notaris *Mahlstede* te Bergambacht.

WATERHOOFDEN IN DE NEDERLANDSCHE RIJZEN

Maria Broeks

Waardin met sprankjes accent

Leendert H. de Kluijver

Weet je wie Maria Broeks was? Hooguit vind je in de archieven wanneer ze werd geboren of wanneer ze overleed. Met een beetje zoekwerk zul je ook nog vinden dat ze tweemaal was getrouwd en dat ze al in haar tienerjaren naar Bergambacht kwam en er trouwde met de weduwnaar van haar oudste zus. Maar wat weet je dan eigenlijk helemaal?

Om die reden is het aardig om eens in haar huid te kruipen, haar vragen te stellen en op die vragen ook antwoord zien te krijgen. Fictief, ja, maar dat kan geen kwaad. Zo komt ze wat meer uit de duistere vergetelheid; ze krijgt een kleur, een karakter en je kunt je iets voorstellen bij haar leven, zoals je dat kunt aan de hand van een schilderij.

Probeer het maar eens. Ga met me mee naar de herberg op het dorp, het Oude Regthuys, en probeer je eens voor te stellen hoe zij leefde. Ze trouwde tweemaal, in haar eigen huis! Ze kwam uit een heel andere cultuur, maar runde als vrouw heel gedreven een eigen toko.

En hier en daar kom je ook iets te weten over haar burens, de omgeving van de stille en pittoreske Raadhuisstraat, die toen nog helemaal niet zo heette... simpelweg omdat er nog helemaal geen Raadhuis was... Durf jij het aan om een stap terug in de tijd te doen?

LOWIART STUDIO